ISSN 1392-9569
E-ISSN 2351-6011

Socialinis ugdymas / Aktyvi įtrauktis
Social Education / Active Inclusion
2017, t. 47, Nr. 3, p. 112–127 / Vol. 47, No. 3, pp. 112–127, 2017

LIETUVOS EDUKOLOGIJOS UNIVERSITETAS

Maisto stygiaus kaip globalios problemos iššūkiai

Raimundas Dužinskas[1, 2]

[1] Lietuvos edukologijos universitetas, Socialinės edukacijos fakultetas, Ekonomikos ir verslumo ugdymo katedra, T. Ševčenkos g. 31, 03111 Vilnius, raimundas.duzinskas@leu.lt
[2] Mykolo Romerio universitetas, Ateities g. 20, 08303 Vilnius, rduzinskas@gmail.com

Santrauka. Straipsnyje analizuojama aprūpinimo maistu situacija pasaulyje. Remiantis sukaupta teorine, analitine ir statistine medžiaga, parodoma, kad situacija per pastaruosius dešimtmečius iš esmės pagerėjo, tačiau išlieka dideli skirtumai regioniniu aspektu.

Remiantis Pasaulio ekonomikos forumo atlikto tyrimo rezultatais, parodoma maisto stygiaus problema kitų globalių problemų kontekste. Suformuluotos pagrindinės žemės ūkio ir maisto sektoriaus raidos galimų pokyčių ateityje tendencijos ir įžvalgos. Trumpai apibūdinami žemės ūkio modeliai ir juos suformavusios žemės ūkio politikos.

Straipsnyje suformuluotos spręstinos problemos globaliu, nacionaliniu ir individualiu lygmenimis, siekiant gerinti aprūpinimo maistu situaciją.

Esminiai žodžiai: *globali problema, globalios rizikos, daugiašalės sutartys, tarptautinės institucijos, populiacija, depopuliacija, aprūpinimas maistu, žemės ūkio modelis, žemės ūkio politika.*

Įvadas

Dažnai socialiniuose moksluose vartojamos sąvokos, terminai yra nuvertinami. Vienas iš jų – „globali maisto problema“. Šio straipsnio tikslas – aptarti žmonijos apsirūpinimo maistu pokyčius ir parodyti, kad maisto stygiaus problemą lemia ne ribota pasiūla, o mokios paklausos, kurios priežastis yra socialinė nelygybė, stygius, be to, jos pobūdis yra išimtinai regioninis.

Siekiant šio tikslo, remiantis tarptautinių institucijų, pirmiausia Jungtinių Tautų (JT) Žemės ūkio ir maisto (FAO) bei Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) statistine medžiaga bei studijomis, keliami šie uždaviniai:

DOI: http://dx.doi.org/10.15823/su.2017.26

ISSN 1392-9569
E-ISSN 2351-6011

1. Išanalizuoti gyventojų skaičiaus bei maisto pasiūlos pokyčius ilguoju laikotarpiu.

2. Parodyti šių procesų teritorinius ypatumus.

3. Aptarti metodologinius apsirūpinimo maistu ir jo saugumo aspektus.

4. Remiantis Pasaulio ekonomikos forumo tyrimais, apibūdinti globalių problemų hierarchiją tiek pagal grėsmių tikimybę, tiek pagal galimą jų poveikį.

5. Aptarti galimus apsirūpinimo maistu sprendimo būdus tiek supranacionaliniu, tiek nacionaliniu lygmenimis.

Straipsnyje taikomi mokslinės ir specialiosios literatūros, analitinių studijų, statistinės informacijos lyginimo ir ekspertų vertinimo apibendrinimo metodai.

Pastaruoju metu vis dažniau akcentuojama ir analizuojama ne tik nacionalinio, energetinio saugumo sąvokos, bet ir maisto saugumo problematika, o maisto „korta" vis dažniau naudojama geopolitiniuose „žaidimuose". Naujausiose mokslinėse publikacijose galima aptikti teiginių, jog socialinius neramumus Artimuosiuose Rytuose ir Šiaurės Afrikoje prieš 7 metus („Arabų pavasaris") lėmė ne demokratijos stygius, o maisto kainų šuoliai ir jo stygius.

Žemės ūkio, pagrindinio maisto tiekėjo, o plačiau analizuojant maisto sektoriaus rodikliai turi svarbią reikšmę valstybės ekonomikos būklei, o namų ūkio pajamų ir išlaidų maistui dalis gana adekvačiai atspindi gyvenimo valstybėje kokybę. Maisto sektorius yra atsparesnis kriziniams ekonomikos reiškiniams, palyginti su kitais ekonomikos sektoriais, nes jo produktas – maistas tenkina gyvybiškai svarbias reikmes ir yra pirmojo būtinumo prekė.

Maisto stygiaus ar jo pertekliaus problema susijusi su daugeliu dalykų, bet pirmiausia su žmonių skaičiaus didėjimu, iš vienos pusės, o iš kitos – su maisto pasiūla ir jo mokia paklausa. Dar prieš 900 metų bene pirmasis rūpestį dėl sparčiai didėjančio žmonių skaičiaus išsakė popiežius Urbonas II. Jis laiške tikintiesiems dėl Šventų žemių išlaisvinimo rašė: „Jūsų žemė, kurią valdote yra uždaryta iš visų pusių, apsupta kalnais ir yra per maža dideliam Jūsų gyventojų skaičiui. Ji vos gali išmaitinti tuos, kurie ją dirba."

Platesniu mastu šį klausimą iškėlė anglų ekonomistas Thomas Robertas Malthusas (1776–1834), kuris teigė, jog gyventojų skaičiaus prieaugio tempas visada viršija pragyvenimui reikalingų produktų kiekio didėjimą ir, jeigu nebus imamasi atitinkamų priemonių, žmonijos laukia badas, ligos ir t. t. Iki šių dienų netrūksta apokaliptinių vizijų, tačiau nuosekli empirinė analizė tokių teiginių nepatvirtina, nors įvairių mitų apie apsirūpinimą maistu netrūksta. Čia pateikiame, mūsų manymu, plačiausiai eskaluojamus:

1 mitas. Per mažai maisto, per daug žmonių.

2 mitas. Klimato kaita daro badą neišvengiamą.

3 mitas. Tik pramoninis žemės ūkis ir GMO gali išmaitinti pasaulį.

4 mitas. Organinis ir ekologinis ūkininkavimas negali pamaitinti alkano pasaulio.

5 mitas. Privalome žemės ūkio versle rinktis: ar daugiau sąžinės, ar daugiau produkcijos.

6 mitas. Laisvoji rinka gali padėti įveikti maisto problemą.

ISSN 1392-9569
E-ISSN 2351-6011

7 mitas. Laisva prekyba: čia glūdi visos maisto nepritekliaus priežastys.

8 mitas. Užsienio pagalba yra geriausias būdas padėti neprivalgantiesiems.

9 mitas. Šios problemos sprendimas nuo mūsų (t. y. gyvenančiųjų išsivysčiusiose šalyse) nepriklauso.

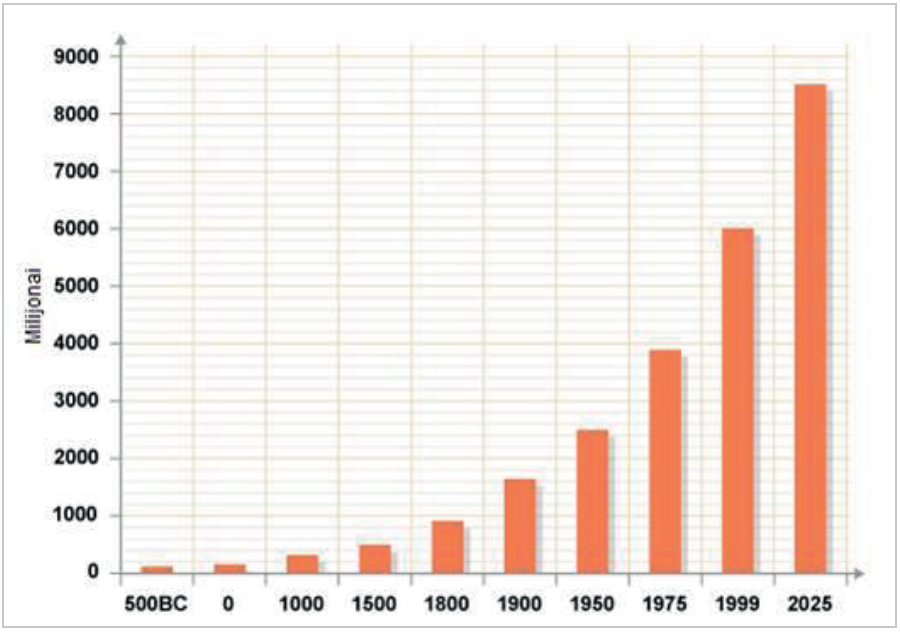
10 mitas. Ką nors daryti sprendžiant maisto problemą yra pernelyg vėlu, nes per didelė galios koncentracija.

Įdomu pastebėti, kad įvairios akademikų ir analitikų grupės forumų ir susitikimų metu ne itin dažnai analizuoja maisto stygiaus problemas. Antai peržvelgus garsiojo Romos klubo pranešimus, pradedant pirmąja studija, išleista dar 1972 m.[1], matyti, jog pagrindinis jų perspėjimas – senkantys resursai ir degraduojanti aplinka. Vienas iš minėtos studijos autorių profesorius Jorgenas Randersas, kuris yra ir ne itin seniai išleistos studijos „2052: A Global Forecast for the next forty years" (2012) autorius, daugelyje smulkesnių publikacijų ar interviu neįžvelgia jokios grėsmės žmonijai dėl apsirūpinimo maistu, tačiau jis akcentuoja kita – didėjančią socialinę nelygybę, atskirtį ir ribotą mokią paklausą kai kuriuose pasaulio regionuose. Anot J. Randerso, maisto problema yra „globalios nedarnos" problema. Čia mokslininkas turi galvoje tiek tarptautinių institucijų, tiek nacionalinių vyriausybių negebėjimą spręsti tolygaus aprūpinimo maistu problemos didinant gyventojų pajamas ir mažinant socialinę atskirtį. Net garsaus, įtakingo bei vieno iš slapčiausių tarptautinių sambūrių, vadinamo Bilderbergo klubu, kuris neretai tituluojamas šešėline pasaulio vyriausybe, maisto problematika į dienotvarkę įtraukiama nebent tada, kada maisto kainų šuoliai ir maisto stygius gresia dideliais socialiniais neramumais ir ekonomikos šoku.

Svarbiausios, kalbant apie gyventojų skaičiaus kiekybinius ir struktūrinius pokyčius, yra trys tendencijos: gyventojų skaičiaus vidutinis metinio prieaugio tempo lėtėjimas (1 pav.), gyventojų amžiaus struktūros senėjimo link tiek iš „apačios" tiek iš „viršaus" kitimas ir dideli tiek gyventojų skaičiaus, tiek jų amžiaus struktūros teritoriniai skirtumai.

[1] Behrens III, W. W., Randers, J., Meadows, D. ir Meadows, D. (1972). *The Limits to Growth*. Universe Books, New York.

ISSN 1392-9569
E-ISSN 2351-6011

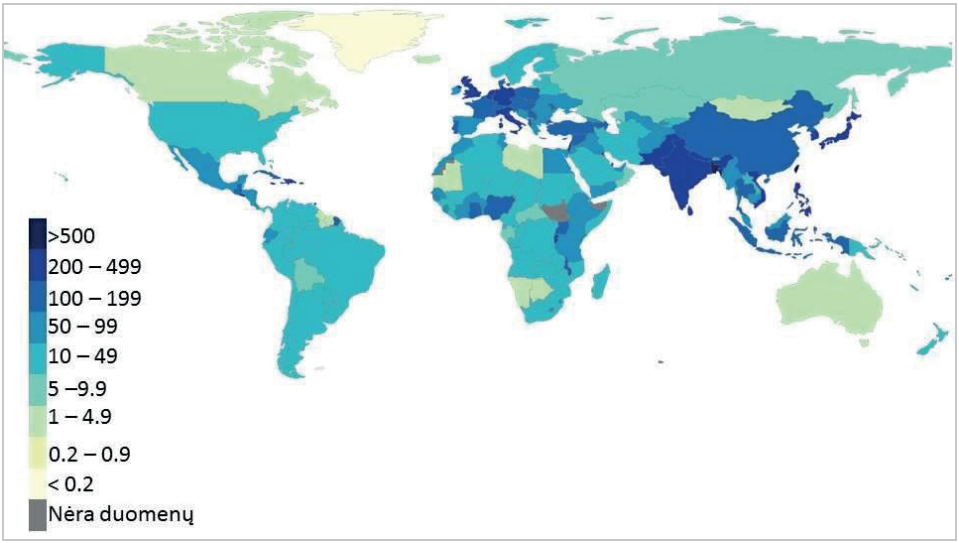

1 pav. Žmonijos skaičiaus didėjimas (JTO duomenys)

Tai suponuoja ryškius gyventojų tankumo skirtumus (2 pav.), kuriuos, suprantama, lemia gamtiniai, ekonominiai, nacionalinio tapatumo ir kiti veiksniai. Esant vidutiniam gyventojų tankumui 44,7 žm./km^2, skaičiuojant tik sausumos plotą, Azijoje gyvena daugiau kaip 60 proc. visų gyventojų, vien Kinijoje – 20 proc., o Indijoje – 16 proc. Tankiausiai gyvenama Pietų ir Rytų Azijoje (Indija, Japonija, Kinija), Vakarų Europoje, dar vietomis Centrinėje Amerikoje ir Indonezijoje.

Pastaraisiais metais valstybių gyventojų struktūrinius pokyčius itin paspartino išaugusi ir iš esmės nevaldoma imigracija iš Artimųjų Rytų ir Šiaurės Afrikos į Europos valstybes. Keičiasi Europos gyventojų religinė ir rasinė struktūros. Akivaizdus islamizacijos procesas Europoje. Ar ji taps islamišku kontinentu, priklausys, visų pirma, nuo ES institucijų sprendimų ir platesnių geopolitinių pokyčių, mažinant skurdą ir socialinę atskirtį imigracijos kilmės šalyse.

ISSN 1392-9569
E-ISSN 2351-6011

2 pav. Žmonių skaičiaus tankumas 2014 m. (JTO duomenimis)

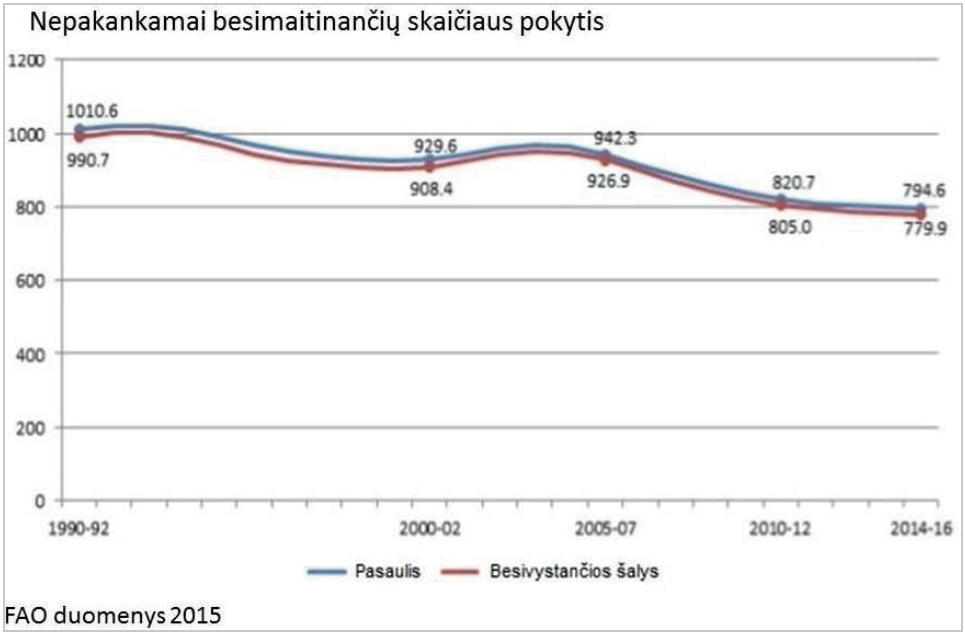
Prognozuojami vidutiniai metiniai prieaugio tempai atskiruose pasaulio regionuose smarkiai skiriasi: nuo aukščiausių valstybėse piečiau Sacharos iki depopuliacijos Europoje, kuri greta sunkiai valdomos imigracijos yra svarbiausia demografinė problema.

Net septyniolikoje Europos valstybių mirtingumas viršijo gimstamumą. Į šį sąrašą patenka ne tik Lietuva, bet ir Graikija, Vokietija, Italija, Kroatija, Švedija ir kitos Europos šalys. Natūralus gyventojų prieaugis teigiamas tik Airijoje, Kipre, Lichtenšteine, Liuksemburge ir kai kurių šalių pavieniuose regionuose.

Jungtinių Tautų ekspertai prognozuoja, jog pasaulyje iki 2050 m. esant prognozuojamam vidutiniam metiniam gyventojų prieaugiui 0,75 proc., išsivysčiusiose šalyse jis bus tik 0,14 proc., besivystančiose – 0,88 proc., o valstybėse į pietus nuo Sacharos (Užsacharios Afrikos šalys) – net 1,92 proc., arba daugiau nei 2,5 karto viršys pasaulio vidurkį.

Daugelį dešimtmečių žemės ūkio gamybos tempai viršijo gyventojų skaičiaus metinius prieaugio tempus. Per pastaruosius 50 metų mėsos gamyba išaugo 4 kartus. Šių procesų rezultatas – mažėjantis nepakankamai besimaitinančiųjų skaičius pasaulyje (3 pav.).

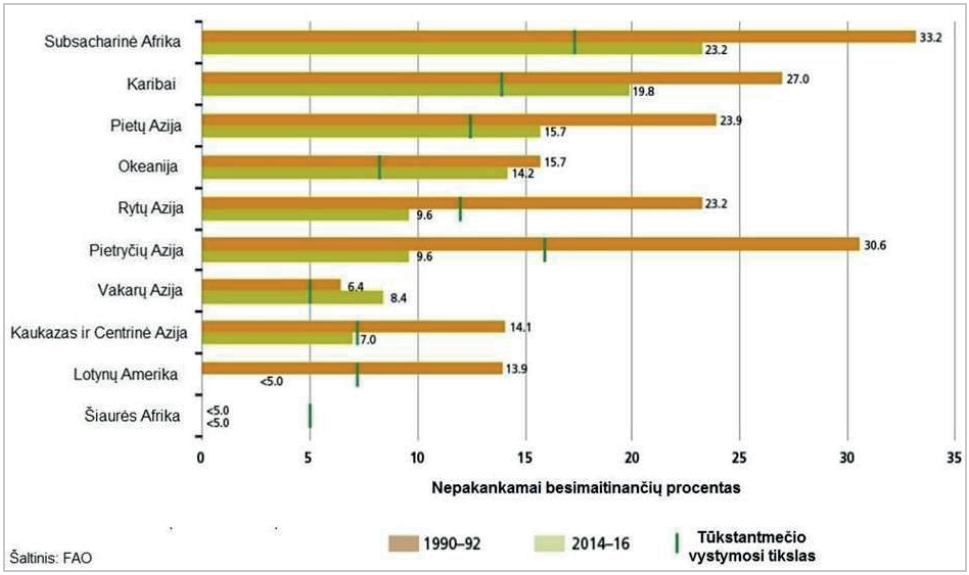
ISSN 1392-9569
E-ISSN 2351-6011

3 pav. Aprūpinimo maistu pokyčiai

Kaip matyti iš pateiktų duomenų, nepakankamai besimaitinančių žmonių per pastaruosius 25 metus sumažėjo apytikriai 10 procentinių punktų, nuo 23 iki 13 proc., o didžioji dauguma iki šiol vis dar jaučiančių visaverčio maisto stygių gyvena besivystančiose valstybėse. Kai kuriuose regionuose pokyčiai menki ir nuo 2000 m. Jungtinių Tautų priimto dokumento „Tūkstantmečio vystymosi tikslai“ dar smarkiai atsiliekama.

ISSN 1392-9569
E-ISSN 2351-6011

4 pav. Aprūpinimo maistu pokyčiai atskiruose pasaulio regionuose

Pastaraisiais metais vis labiau pereinama nuo gana siaurokos „nepakankamai besimaitinančiųjų" sąvokos prie „maisto saugumo" sąvokos (angl. *food security*). Ji buvo apibrėžta 1996 m. Romoje, Pasaulio maisto viršūnių susitikime, kuriame teko dalyvauti ir šio straipsnio autoriui. Šiame forume buvo pateikti maisto saugumo kriterijai. Jie yra tokie:

- Maisto valstybėje yra.
- Jis pasiekiamas žmonėms tiek fizine, tiek finansine prasme.
- Žmonės yra sveiki įsisavinti jį.
- Maisto tiekimas / kainos yra stabilios per laikotarpį.
- Jis yra pakankamai maistingas, kad palaikytų žmogaus energinį balansą.

Taigi „maisto saugumo" sąvoka yra daugiadimensė, apimanti maisto pasiūlą, galimybę jį įsigyti ir vartoti bei jo stabilų tiekimą stabiliomis kainomis. Daug siauresnės sąvokos yra „maisto sauga" (angl. *food safety*) ir „apsirūpinimas maistu" (angl. *self sufficiency*). Pirmoji reiškia maisto tinkamumą vartoti, o antroji atspindi apsirūpinimo maistu lygį valstybėje.

Maisto saugumo, kaip ir siauresne prasme nepakankamai besimaitinančiųjų ir nuolat badaujančiųjų, problema yra regioninio pobūdžio ir aktuali pirmiausia Užsacharo Afrikos (angl. *sub-Saharan African*) ir Pietų Azijos valstybėms (žr. 4 pav.). Teigiama, kad Europoje nepakankamai besimaitinančiųjų yra tik 5 proc., o Lietuvos apsirūpinimas maistu – 114 proc.

Esame gerai apsirūpinę jautiena ir veršiena, visai prastai – kiauliena (42 proc.). Todėl nestebina jos didelis importas ir kontrabanda. Itin pagerėjo situacija grūdų rinkoje.

ISSN 1392-9569
E-ISSN 2351-6011

Apsirūpinimas jais įstojus į Europos Sąjungą išaugo maždaug dvigubai, skaičiuojant eksporto apimtis 1 ha esame tarp pasaulio valstybių lyderių. Apsirūpinimas pieno produktais beveik optimalus, o vaisiais ir daržovėmis – nepakankamas. Pateikti Lietuvos agrarinės ekonomikos institute atlikti skaičiavimai šiek tiek senstelėję, tačiau nežymiai pakitus rodiklių dydžiams jų santykis beveik nekito.

Bet grįžkime prie platesnio konteksto. Ar maisto stygius atskiruose regionuose (priežastis nurodysime kiek vėliau) laikytinas globalia problema? Priimta laikyti, jog globalios problemos požymiai yra tokie:

- Be minėtos problemos sprendimo žmonija neišgyvens (grėsmė žmonijos egzistencijai);
- Yra visuotinio pobūdžio;
- Jai išspręsti reikalingos visos žmonijos pastangos.
- Sprendimo negalima atidėlioti.
- Egzistuoja sąsaja su kitomis globaliomis problemomis.

Egzistuoja daug globalių problemų hierarchijų, tačiau mokslinėje ir populiariojoje literatūroje itin dažnai nurodomos dvi. Pirmoji – Nobelio premijos laureato Richardo Smalley'o, o antroji buvo paskelbta 2012 m., minint vieną iš pirmųjų 1992 m. Rio de Žaneire įvykusio pasaulio viršūnių susitikimą, skirtą tvarios plėtros klausimams. Abi hierarchijos pateikiamos lentelėje.

Lentelė
Globalių problemų hierarchija

Richard Smalley	**RIO+20**
1. Energetika	1. Mažėjantis miškingumas
2. Vanduo	2. Per didelis gyventojų skaičius
3. Maistas	3. Nykstančios rūšys
4. Aplinka	4. Klimato kaita
5. Skurdas	5. Pasaulinis badas
6. Terorizmas ir karas	6. Vandens trūkumas
7. Ligos	7. Pasaulinis skurdas
8. Švietimas	8. Energija
9. Demokratija	9. Vandenynai
10. Žmonių skaičius	10. Oro tarša

Įdomūs taip pat KPMG[2] ekspertų atliktos studijos rezultatai. Teigiama, kad iki 2030 m. visoms pasaulio valstybėms vis svarbesnės taps 9 globalios problemos – demografinė situacija, asmens įtakos augimas, technologinė įranga, ekonominė tarpusavio priklau-

[2] Tarptautinė audito, mokesčių ir verslo konsultacijų bendrovė.

ISSN 1392-9569
E-ISSN 2351-6011

somybė, viešojo sektoriaus įsiskolinimas, ekonominės galios perskirstymas, išteklių trūkumas ir urbanizacija.

Grįžkime prie apsirūpinimo maistu problematikos. Išanalizavę ir apibendrinę daugybę publikacijų ir dokumentų aptariama tema, teigiame, kad pagrindinės maisto stygiaus priežastys jau anksčiau minėtuose regionuose yra:

- Socioekonominė ir politinė aplinka;
- Mažos gyventojų pajamos,
- Didelis gyventojų prieaugis;
- Atsilikęs ekonomiškai silpnų valstybių žemės ūkis;
- Nepalankios gamtinės sąlygos;
- Stiprių šalių vyravimas žemės ūkio produktų gamyboje;
- Monokultūrinis ūkis;
- Maisto nuostoliai;
- Karai, pilietiniai neramumai;
- Gamtos katastrofos;
- Vietiniai socialiniai santykiai, susiję su žemės nuosavybe;
- Etninis susisluoksniavimas;
- Neefektyvi Vakarų parama.

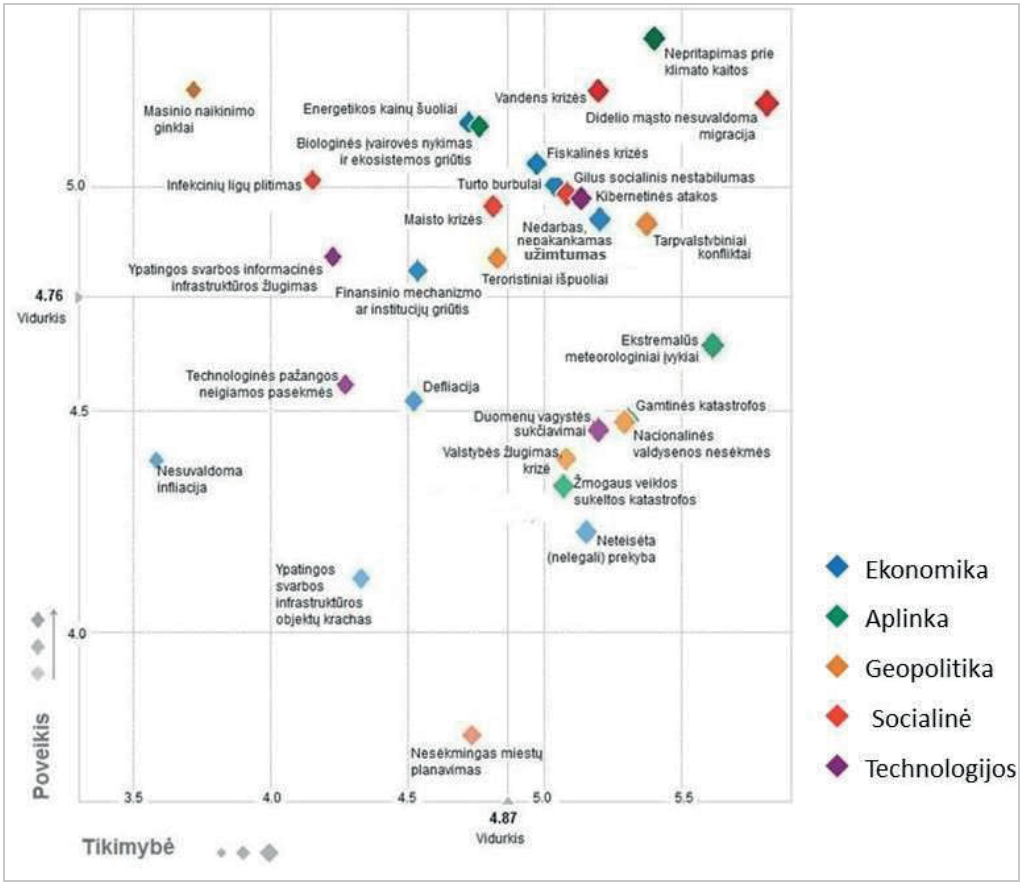
Dėl ribotos straipsnio apimties neturime galimybių plačiau aptarti kiekvieną iš paminėtų priežasčių, tik akcentuojame, jog Vakarų pasaulis vis dažniau įžvelgia neigiamas paramos besivystančioms valstybėms pasekmes. Svarbiausios yra:

- Atitolina norą daryti reformas;
- Korupcija tampa pelningesnė;
- Paramos pinigais „lopomas“ biudžetas;
- Techninė parama yra neefektyvi;
- Auga rentininkų sluoksnis;
- Parama turi neigiamos įtakos demokratijai.

Kaip jau minėjome, apsirūpinimas maistu į globalių problemų hierarchijas patenka itin retai. Pasaulio ekonomikos forume Davose buvo pristatytas ir aptartas globalių rizikų žemėlapis[3], pateikiamas 5 pav.

[3] *The Global Risks Report 2016, 11th Edition*. Prieiga per internetą: http://www3.weforum.org/docs/GRR/WEF_GRR16.pdf.

ISSN 1392-9569
E-ISSN 2351-6011

5 pav. Globalios rizikos

Atlikus kelerių metų tyrimų rezultatų lyginamąją analizę nustatyta, jog vandens krizės nuolat patenka į „pavojingąjį" viršutinį dešinįjį kvadratą, kuriame išdėstytos grėsmės yra pavojingos tiek tikimybės joms vykti, tiek poveikio aspektu. Vandens krizę, kaip viena iš didžiausių grėsmių, respondentai nurodė ir artimiausiais 10 metų.

Vandens stygiaus problema yra atskira straipsnio tema, todėl čia apsiribosime tik fragmentiniais pastebėjimais.

Pastaruoju metu dažniausiai analizuojama neatsinaujinančių gamtos išteklių problematika (naftos, dujų, anglių), nors ne mažiau svarbu ir atsinaujinančių išteklių problematika, kurios svarbiausi komponentai yra jų stygius, geografinis pasiskirstymas ir nesubalansuotas naudojimas. Problemą komplikuoja ta aplinkybė, jog gėlas vanduo daugelyje sričių neturi substitutų.

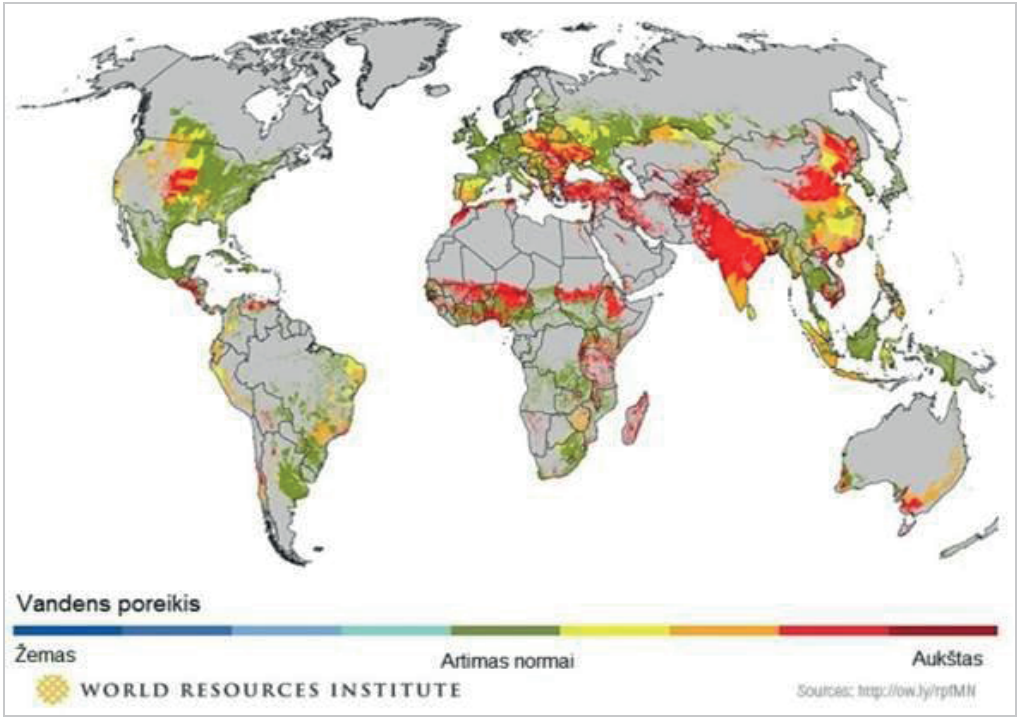
Keičiantis geopolitinei situacijai vanduo tampa tarptautinių santykių elementu, nes ištekliai dažnai yra susikaupę tarptautiniuose gėlo vandens telkiniuose, t. y. juo dalijasi kelios valstybės. Vienas iš pavyzdžių – Aralo jūros baseinas. Gana taiklus ir į ateitį

ISSN 1392-9569
E-ISSN 2351-6011

žvelgiantis buvo dar prieš 15 metų išsakytas tuometinio Jungtinių Tautų generalinio sekretoriaus Kofio Annano perspėjimas, jog „nuožmi konkurencija dėl gėlo vandens jau netolimoje ateityje gali tapti žiaurių konfliktų ir karų šaltiniu".

JT duomenimis, gėlo vandens pritrūks daugiau nei pusei planetos gyventojų, o 2050 m. ši problema bus aktuali trims ketvirčiams visų gyventojų.

Erdvinis vandens jau netolimoje ateityje pasiskirstymas matyti 6 pav.

6 pav. Vandens poreikio prognozė 2025 m.

Dauguma analitikų sutinka, kad žemės ūkio plėtrai ir apsirūpinimui maistu gerinti reikalingų komponentų grandinėje „Žemė, vanduo, kapitalas, technologijos" silpniausia ir daugiausia grėsmės kelianti grandis yra vanduo. Dabartiniu metu žemės ūkis yra pagrindinis gėlo vandens išteklių naudotojas (žemės ūkyje suvartojama 70 proc. viso suvartojamo vandens). Laistomos žemės sudaro apie 300 mln. ha ir tai, anot analitikų, jau yra riba, kurios nevalia peržengti. Siekiant švelninti abi minėtas tendencijas svarbu individų lygmenyje keisti mitybos struktūrą didinant racione augalinės kilmės maisto suvartojimą. Tai svarbu ir klimato kaitos mažinimo bei sveikos gyvensenos plėtros požiūriu.

Lietuva turi daugiau nei 2 mln. kub. metrų potencialių išteklių, o suvartojame kasdien kiek mažiau negu 0,5 mln. kub. metro.

ISSN 1392-9569
E-ISSN 2351-6011

Prieš žvelgdami į ateitį, aptarkime retrospektyviai pagrindines žemės ūkio raidos tendencijas.

XXI a. grūdų, mėsos ir pieno gamyba padidėjo maždaug penktadaliu. Didėjant ūkiams, dirbančiųjų žemės ūkyje skaičius nepaliaujamai mažėja. Perdirbimo sektoriuje didėja stambių korporacijų užimama rinkos dalis. Itin sparčiai plėtojasi BRICS[4] šalių maisto sektorius, pirmiausia Kinijos, Brazilijos, Indijos ir Argentinos (tiesa, pastaroji valstybė BRICS šalių grupei nepriklauso).

Sveikos mitybos propaguotojus džiugina faktas, jog plinta ekologiškas ūkininkavimas, tačiau neramina aplinkybė, kad plečiasi genetiškai modifikuotų augalų plotai. Dabartiniu metu daugiausia (procentas nuo bendro ploto) genetiškai modifikuotų kultūrų augina Brazilija, Argentina, Indija, Kinija ir Kanada. Tarp žemės ūkio kultūrų „lyderė" yra medvilnė – jos modifikuota 80 proc., soja – apie 75 proc., kukurūzai – vienas trečdalis ir rapsai – penktadalis nuo bendro pasėlių ploto.

Mažėjant naftos gamybos apimtims ir esant dideliam subsidijavimui didėja žemės ūkio kultūrų plotai, kuriuose auginami augalai ne maisto reikmėms. Prognozuojama, kad po 5 metų apie 60 proc. cukranendrių Brazilijoje, trečdalis kukurūzų, išaugintų Kanadoje, bus panaudota bioetanolio, o daugiau kaip pusė Europos Sąjungoje išaugintų rapsų – biodyzelino gamybai. Taigi konstatuojame, kad žemėnaudos plotų struktūra kinta, vis didesnę jų dalį panaudojant ne maisto reikmėms. Analitinėse studijose daugėja išvadų, jog minėta tendencija yra viena iš kainų šuolių priežasčių ir, mažėjant paramai žemės ūkiui, bus grįžtama prie tradicinės paskirties žemės ūkių kultūrų.

Analizuojant paramos žemės ūkio subjektams tendencijas akivaizdu, jog ji mažėja. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (angl. *Organization for Economic Co-operation and Development*, OECD) ūkių subjektų paramos kiekybiniam vertinimui nuo 1986 m. naudoja PSE (angl. *producer subsidy equivalent* – gamintojo paramos įverčio) indikatorių, kuris gana integruotai parodo įvairių paramos formų, atsižvelgiant į ūkio subjekto pajamas, dalį. Aptariamas rodiklis OECD šalyse 1986 m. sudarė 37 proc., o dabartiniu metu – maždaug 4 kartus mažiau. Apskritai parama žemės ūkiui išsivysčiusiose valstybėse per 25 metus skaičiuojant nuo jų BVP sumažėjo nuo 3 iki 1 proc. PSE didžiausias yra Islandijoje, Pietų Korėjoje, Japonijoje, Šveicarijoje ir Norvegijoje – 47–60 proc., o mažiausias – Naujojoje Zelandijoje, Austrijoje ir Čilėje. Paramos mažėjimas susijęs pirmiausia su Pasaulinės prekybos organizacijos (PPO) Urugvajaus derybų raundo išvadomis ir vis dar su pertraukomis besitęsiančio Doho derybų raundo reikalavimais.

[4] BRICS – geopolitinis susivienijimas (Brazilija, Rusija, Indija, Kinija, Pietų Afrikos Respublika), kurio viena iš charakteristikų – spartus ekonomikos augimas. Išvardytų šalių santykiai intensyvėja daugelyje sričių, įskaitant žemės ūkį ir prekybą maisto produktais. Jeigu šių valstybių darinys įgaus vienokią ar kitokią integracinę formą, tikėtina, jog netolygaus apsirūpinimo maistu problema bent šioje valstybių grupėje taps ne tokia ryški (*Концепция участия Российской Федерации в объединении БРИКС*. Prieiga per internetą: http://news.kremlin.ru/media/events/files/41d452a8a232b2f6f8a5.pdf).

ISSN 1392-9569
E-ISSN 2351-6011

Kokios tendencijos prognozuojamos ateityje? Dauguma analitikų prieina tą pačią išvadą (nors kiekybiniai vertinimai šiek tiek skiriasi), jog maisto stygiaus, nepakankamo apsirūpinimo maistu problema išliks regioninė, nors pastangos reikalingos globalios, t. y. globalių institucijų lygmeniu. Atsižvelgiant į dabartinius mokslo laimėjimus, žemės ūkis pajėgus sukurti pasiūlą maždaug 10 mlrd. žmonių. Siūloma neplėsti žemės ūkio veiklos į naujas teritorijas, o efektyviau panaudoti esamus išteklius, mažiau švaistyti maistą, ypač vartojimo stadijoje, bei keisti mitybos įpročius. Visai neseniai paskelbtoje OECD-FAO studijoje[5] teigiama, kad globaliu mastu iki 2025 metų nepakankamai besimaitinančiųjų (angl. *undernourishment*) skaičius toliau mažės. Maisto paklausos didėjimą ribos gyventojų prieaugio tempų lėtėjimas ir vis geresnis (pilnesnis) maisto poreikio patenkinimas kylančios (angl. *emerging*) ekonomikos šalyse. Pasiūla, anot autorių, didės, nes gamybos efektyvumo augimas lems produkcijos gamybos didėjimą netgi esant žemesnėms kainoms. Eksportas globaliu mastu išliks koncentruotas, t. y. bus akivaizdūs keli lyderiai, o importas diversifikuotas. Besivystančių šalių maisto importas turės tendenciją didėti. OECD-FAO studijos autoriai apsidraudžia atspindėdami fundamentalias rinkos tendencijas, todėl pagrindinės prielaidos gali būti nulemtos nenumatytų faktorių ir, suprantama, įžvalgos prasilenkti su realiais procesais. Beje, viena iš jų jau „susvyravo“, nes studijoje prognozuota ilgalaikė (iki 2025 m.) žemų kainų tendencija „pasuko“ nuo 2016 m. vasaros kainų didėjimo link, pirmiausia pieno sektoriuje. Tai palankus veiksnys investicijoms į žemės ūkį didinti. Prisiminus dar žemą euro kursą, palankias finansavimo sąlygas, mažas naftos kainas, akivaizdu, kad investuotojams žemės ūkis ir maisto pramonė bus bent artimiausiu metu patrauklus ekonomikos segmentas. Tiesa, yra ir ne itin palankių veiksnių – sulėtėjęs Kinijos ir kitų valstybių ekonomikos augimas, vangi pasaulinė prekyba bei didelis geopolitinis neapibrėžtumas.

Analizuojant Lietuvos maisto ūkio situaciją konstatuotina, jog dabartiniai jo pranašumai – vietinės žaliavos ir pigesnė darbo jėga – laikini ir teks taikytis prie pakitusios aplinkos ir konkuruoti ne tik Europos Sąjungos, bet ir kitose rinkose, pirmiausia Azijos ir Šiaurės Amerikos. Aktuali išlieka investicijų į žemės ūkį problema. Dabartiniu metu investicijų apimtis 1 ha Lietuvoje, palyginti su Danija, yra 2,5 karto mažesnė, kaip ir pajamos. Beje, darbo našumas Lietuvoje atsilieka nuo Danijos analogiško rodiklio daugiau nei dešimt kartų.

Nemažą įtaką apsirūpinimui maistu gali turėti atskirų valstybių ar jų grupių numatoma vykdyti žemės ūkio politika bei daugiašaliai prekybos susitarimai.

Europos Sąjunga kol kas dar tik pradeda projektuoti Bendrąją žemės ūkio politiką (BŽŪP) 2020–2026 m. finansinės perspektyvos laikotarpiui. Tikėtina, kad kai kurie BŽŪP elementai bus keičiami naujomis rizikos valdymo priemonėmis, t. y. panašiomis ūkių pajamų draudimo schemomis, kurios egzistuoja JAV ar Kanadoje. Be jokios abejonės, jog kis ne tik politikos priemonės, bet ir jos finansavimo apimtys. Kaip bebūtų,

[5] *OECD-FAO Agricultural Outlook 2016–2025*. Prieiga per internetą: www.agri-outlook.org.

ISSN 1392-9569
E-ISSN 2351-6011

mokslininkai yra apskaičiavę, kad esant bet kuriam BŽŪP scenarijui Europa maisto stygiaus tikrai nejus.

Pastaraisiais metais europiniam žemės ūkio modeliui, kurį suformavo Europos Sąjungos bendroji žemės ūkio politika, iki šiol buvo būdingas didelis subsidijavimas ir reguliavimas. Juntama vis stipresnė nuolat savo įtaką didinančios Kernso grupės (angl. *Cairns group*) priešprieša. Kernso grupei priklauso valstybės, turinčios akivaizdų lyginamąjį pranašumą žemės ūkio produktų gamyboje. Kernso šalių grupė įsisteigė 1986 m. Australijos mieste Kernse (*Cairns*). Jai priklauso 20 (1986 m. steigėjos buvo 14 valstybių) išsivysčiusių šalių, kuriose yra ūkininkauti itin palankios gamtinės klimatinės sąlygos. Dabartiniu metu grupei priklauso Australija, Argentina, Brazilija, Čilė, Kanada ir kitos valstybės. Kernso grupės valstybės užima ketvirtadalį bendrosios pasaulio prekybos žemės ūkio ir maisto produktais rinkos ir pasisako už tai, kad būtų visiškai liberalizuota prekyba žemės ūkio produktais ir maistu, eliminuoti muitai, pašalintos kvotos bei kitos kiekybinio reguliavimo priemonės, taip pat kad nebūtų taikomos vidaus subsidijos (angl. *domestic support*), nekalbant, aišku, apie eksporto subsidijavimą – sritį, kurioje pasiekta itin daug. Visa tai laikoma rinkos ekonomikos iškraipymu. Dabartiniu metu Kernso grupė yra institucionalizuota Doho derybų raundo derybininkė ir pagrindinė eksporto liberalizavimo šalininkų lobistė. Jei ši kryptis tarptautinėje prekyboje įsigalės, yra akivaizdu, kad tai turės poveikį apsirūpinimo maistu situacijai visame pasaulyje.

Visiškai kitų tikslų siekia tarptautinė asociacija „Lėtas maistas“ (angl. *slow food*) (įsteigta 1986 m.) (pradininkas – Carlo Petini). Ji deda pastangas keičiant gamybos ir vartojimo modelius, skatina glaudesnį gamintojų ir vartotojų ryšį, siekia, kad būtų remiama vietinių, ypač aplinkai nekenksmingų, produktų gamyba. Kitaip tariant, lokalizacija vietoj globalizacijos. Kol kas šios asociacijos pagal įtaką realiems procesams net nedera lyginti su Kernso grupe ar kitais lobistais, bet kaip bus ateityje – nežinia.

Netolygaus apsirūpinimo maistu problema, be jokios abejonės, priklausys nuo globalių susitarimų, iš kurių paminėtini du. Pirmasis – tai Transatlantinė prekybos ir investicijų partnerystė tarp JAV ir ES (angl. *Transatlantic Trade and Investment Partnership*, TTIP), kurios rengimas vis dar tęsiasi ir kuri sulaukia daug kritikos iš antiglobalistinių judėjimų ir atskirų valstybių. Antruoju susitarimu yra jau pasirašyta Ramiojo vandenyno regiono laisvosios prekybos sutartis (angl. *Trans-Pacific Partnership*, TPP). Šios sutarties, kuri apima apie 40 proc. pasaulio prekybos maistu ratifikavimas, tik prasidėjo, bet jos galutinis likimas priklauso nuo JAV naujosios administracijos. Prezidentas D. Trumpas pareiškė, kad ši sutartis yra potenciali nelaimė JAV, nes naikina darbo vietas[6]. Jeigu bus teikiamas prioritetas dvišalėms, o ne daugiašalėms sutartims, tai pasaulio ekonomika pasuks protekcionizmo link ir tolygesnio pasaulio valstybių aprūpinimo maistu problema nusikels į ateitį. Kol kas akivaizdu, kad valstybių atsiskyrimas stiprėja, nes didėja nusivylimas globalia neoliberalia politika.

[6] Rengiant straipsnį spaudai tapo žinoma, kad JAV prezidentas D. Trumpas savo parašą atšaukė.

ISSN 1392-9569
E-ISSN 2351-6011

Išvados

1. Apsirūpinimas maistu yra aktuali problema, tačiau ji yra iš esmės regioninio pobūdžio.

2. Dabartinės gyventojų ir maisto gamybos produkcijos tendencijos nesudaro prielaidų daryti išvadas apie maisto gamybai reikalingų išteklių išsekimą ir prastėsiantį apsirūpinimą maistu, nors regioniniai skirtumai išliks.

3. Pagrindinės kryptys sprendžiant maisto problemą turėtų būti efektyvesnis išteklių naudojimas, gamybos ir vartojimo struktūros kitimas, intensyvesnis investicinis procesas.

4. Aptariamos problemos neįmanoma išspręsti be efektyvesnio tarptautinių institucijų, visų pirma, FAO veiklos. Egzistuojančios programos nėra efektyvios, o plėtros parama kai kuriose šalyse, pirmiausia Užsacharo Afrikos dalyje, turi neigiamų pasekmių.

Literatūra

Behrens III, W. W., Randers, J., Meadows, D. ir Meadows, D. (1972). *The Limits to Growth*. New York: Universe Books.

Čiegis, R. ir Kulvelytė, B. (2012). Europos šalių aprūpinimas maistu. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai = Applied Economics: Systematic Research*, *6*(1), 25–39.

Čiegis, R. ir Kulvelytė, B. (2011). Maisto saugumas. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai = Applied Economics: Systematic Research*, *5*(1), 13–33.

OECD-FAO Agricultural Outlook 2016–2025. Prieiga per internetą: www.agri-outlook.org.

Randers, J. (2012). *2052: A Global Forecast for the Next Forty Years*. UK, University of Cambridge.

The Global Risks Report 2016, 11th Edition. Prieiga per internetą: http://www3.weforum.org/docs/GRR/WEF_GRR16.pdf.

The state of Food Insecurity in the World. (2015). *Meeting the 2015 international hunger targets: taking stock of uneven progress. – Food and Agriculture Organization of the United Nations*. Rome, 27 May 2015. Prieiga per internetą: http://www.fao.org/hunger/en/.

Volkov, A. ir Martišiūnaitė, A. (2011). Globalus apsirūpinimas maistu. *Mano ūkis*, *3*.

World investment report 2015. (2015). *Reforming International Investment Governance. – UNCTAD, United Nations Publication*. Prieiga per internetą: http://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=1245.

Концепция участия Российской Федерации в объединении БРИКС. Prieiga per internetą: http://news.kremlin.ru/media/events/files/41d452a8a232b2f6f8a5.pdf.

ISSN 1392-9569
E-ISSN 2351-6011

Food Lack like a Challenge of Globalization

Raimundas Dužinskas[1, 2]

[1] Lithuanian University of Educational Sciences, Faculty of Social Education, Department of Economics and Entrepreneurship Development, 31 T. Ševčenkos St., LT-03111 Vilnius, Lithuania, raimundas.duzinskas@leu.lt.
[2] Mykolas Riomeris University, 20 Ateities St., LT-08303 Vilnius, Lithuania, rduzinskas@gmail.com

Summary

The article analyzes the food security situation in the world. The collected theoretical, analytical and statistical data shows that the situation over the past decades has generally improved, but still significant differences exist between regions.

On the basis of WEF study's results the food lack problem is analyzed in the context of other global problems.

The main agricultural and food industry development trends are formulated along with possible development in the future.

In article the problems need to be solved in order to improve food security situation at the global, national and individual level are formulated.

Keywords: *Global problem, global risks, multilateral agreements, international institutions, population, depopulation, food, food sufficiency, agricultural model, agricultural policy.*

Gauta 2017 10 01 / Received 01 10 2017
Priimta 2017 10 05 / Accepted 05 10 2017